

Problemi opskrbe i trgovine na području Zone B Julijske krajine u Istri 1945. – 1947. godine

VEDRAN DUKOVSKI

Pula, Republika Hrvatska

U članku se autor bavi primjerima opskrbe i trgovine na području Zone B Julijske krajine u Istri od 1945. do 1947. godine. Rad je napisan na temelju arhivske građe iz fondova Oblasnoga narodnog odbora za Istru i Narodnog odbora kotara Buje za razdoblje 1945. – 1947. Državnoga arhiva u Pazinu. Korištena građa veoma slikovito dočarava stanje istarskoga gospodarstva i društveni mentalitet toga razdoblja. Uz probleme trgovine izneseni su problemi pojave istarskoga podzemlja, koje se oblikovalo kroz krijumčarenje i postojanje crnoga tržišta. Međutim, indoktriniranost komunističkom ideologijom, koja nije dopuštala privatno vlasništvo, ali ni bogaćenje, usprotivivši se zakonima slobodnoga tržišta, te neriješen političko-pravni status Istre, uz to što su kotarski narodni odbori nedosljedno provodili planove za obnovu opskrbe i trgovine, također nisu pružali mogućnost oporavka opskrbe i trgovine.

Ključne riječi: povijest Istre 1945. – 1947., trgovina, krijumčarenje, crno tržište.

Na temu problema opskrbe i trgovine na području Istre u poratnim godinama (1945. – 1947.) relativno je malo napisano, uglavnom kao jedna od epizoda u okviru većih cjelina poslijeratne gospodarske povijesti, razvoja zadruga, agrarne reforme, novčarskih zavoda, socijalnoga stanja itd. na području Zone B Julijske krajine u Istri. U tom su smislu značajni radovi Darka Dukovskog, koji je dao detaljniji pregled događaja i procesa u Istri od 1943. do 1955., gdje je objasnio problem opskrbe i trgovine te prikazao socijalno-gospodarski model poraća u Istri.¹ Osim tih izvora, za istraživanje trgovine i opskrbe od 1945. do 1947. važna je i knjiga Maria Mikolića u kojoj autor daje politički pregled događaja u Istri od 1941. do 1947. godine.² O gospodarskim, ali i političkim prilikama u Zoni B Julijske krajine pisala je slovenska znanstvenica Deborah Rogoznica.³ Važan je i rad

¹ Darko DUKOVSKI, *Rat i mir istarski: model povijesne prijelomnice 1943.–1955.*, Pula, 2001.; ISTI, *Istra i Rijeka u prvoj polovici 20. stoljeća (1918.–1947.)*, Zagreb, 2010.; ISTI, "Politički atributi gospodarstva istarskoga poraća (1945.–1950.)", u: *Vojna i mir na Primorskem: od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega Memoranduma leta 1954*, Kopar, 2005., 183.-200.

² Mario MIKOLIĆ, *Istra 1941.–1947. Godine velikih preokreta*, Zagreb, 2003.

³ Deborah ROGOZNICA, *Iz kapitalizma v socializem: Gospodarstvo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja 1947–1954.*, Kopar, 2011.

još jednoga slovenskog znanstvenika, Bojana Himmelreicha, koji je u svojoj doktorskoj disertaciji istraživao temu opskrbe slovenskoga stanovništva robom široke potrošnje od 1945. do 1953. godine.⁴ Da bi se dobio potpuniji uvid u gospodarske i agrarne procese od 1945. do 1953., nužno je pročitati radove Marijana Maticke, koji se u njima bavio problematikom agrarne reforme i kolonizacije na području Hrvatske 1945. – 1948. te problemima opskrbe stanovništva Hrvatske 1945. – 1953. godine.⁵

Uz literaturu treba spomenuti i arhivsku građu, koja još uvijek nije sasvim istražena, što pretpostavlja moguća nova istraživanja koja bi trebala pružiti nove spoznaje o ovoj temi. Za izradu ovoga rada koristila se arhivska građa Državnoga arhiva u Pazinu iz fondova Oblasnoga narodnog odbora (ONO) za Istru i Narodnog odbora kotara Buje za razdoblje od 1945. do 1947. godine. Uglavnom je riječ o izvještajima sa sjednica Oblasnoga i kotarskih narodnih odbora (KNO). Izvještaji prenose zaključke sa sjednica, ali i gotovo doslovne prijepise diskusija koje su se vodile na njima, što uz probleme koji su tada bili aktualni čitatelju nudi zanimljivu jezičnu raznolikost s obzirom na to da su predstavnici Oblasnoga i kotarskih narodnih odbora govorili dijalektom karakterističnim za određene dijelove Istre. Tako nailazimo na niz izraza koji su ustvari kombinacija čakavskoga narječja i talijanskoga ili hrvatskoga jezika. Upravo ta jezična raznolikost utječe i na društveno ozračje Istre. Uz prijepise sa sjednica korišteni su i policijski izvještaji Oblasnoga narodnog odbora Podlabina, koji živo ocrtavaju postojanje crnoga tržišta i borbu nove vlasti protiv kriminala.

Opće gospodarsko i političko stanje u Istri neposredno nakon rata i idućih godina bilo je krajnje teško i neizvjesno. Vladala je svekolika neimaština, industrijska postrojenja većim su dijelom uništena, a privreda je bila na najnižim granama. Državno-pravni i politički status Istre bio je još uvijek neriješen. I ono malo nedevastiranih industrijskih postrojenja bilo je odneseno u Italiju po završetku rata. I u ostalim dijelovima Hrvatske zapažamo slično kaotično stanje uzrokovano dugotrajnim ratom, osiromašenjem, razorenom industrijom i gospodarstvom⁶.

Naime, neimaština i restrikcije u hrani i robi u Istri traju od samoga početka rata. Prema nekim podacima, već 1940. fašistička vlast u Puli, a vjerojatno i u ostatku Istre, uvodi bonove za hranu i odjeću. Dnevno sljedovanje hrane bilo je strogo propisano. Hrana se dijelila po točno određenom obrascu.⁷ Slična je situacija bila i u poratnom razdoblju, kada je nova, narodna vlast u vrijeme nedostatka hrane i potreptina pokušala organizirati opskrbu stanovništva uvevši potrošačke knjižice

⁴ Bojan HIMMELREICH, *Preskrba prebivalstva Slovenije z blagom široke potrošnje v letih 1945–1953*, doktorska disertacija, Celje, 2007.

⁵ Marijan MATICKA, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948*, Zagreb, 1990.; ISTI, "Opskrba stanovništva Hrvatske od 1945. do 1953.", u: *Zbornik Mirjane Gross*, Zagreb, 1999., 387.-401.

⁶ M. MATICKA, *Agrarna reforma i kolonizacija*, 28.

⁷ Godine 1941. fašistička je vlast odredila da svaka osoba dnevno može kupiti 200 g kruha ili 170 g pšeničnoga brašna ili 300 g kukuruznoga brašna. Radnici su mogli dobiti dodatnih 100 g kruha ili 85 g pšeničnoga ili 150 g kukuruznoga brašna. Teški fizički radnici imali su pravo na dodatak u dvostrukoj količini. Josip ORBANIĆ, *Gorki put od Pole do Pule*, Pula, 2006., 7., 24.

(točkice). Od lipnja 1945. teritorij Istre bio je podijeljen na dva dijela, Zonu A i Zonu B Julijske krajine,⁸ uz naglasak na to da je promet ljudi i robe između zona bio poprilično složen, a o aktivnoj suradnji, posebice trgovačkoj, teško da se može govoriti. Cjelokupna trgovina iz Zone B prema Zoni A bila je pod nadzorom Vojne uprave Jugoslavenske armije (VUJA)⁹, “(...) Stoga je u opskrbi nastala praznina. U Trst je bačeno svega i svašta. Trgovci na našem teritoriju ostali su bez robe, a mi im nismo omogućili da nabave ni ono što smo mogli. (...)”¹⁰ Tek mirovnim sporazumom s Italijom od 10. veljače 1947., kada nestaju granice između dviju zona, istarsko se gospodarstvo počelo oporavljati. Roba se lakše nabavljala, a oslabjelo je i crno tržište. Od 20. veljače postoji provizorij Slobodni Teritorij Trsta (STT), protežući se od Novigrada, tj. ušća rijeke Mirne, do Devina (Duino), koji je također podijeljen na dvije zone, A i B, s posebno uređenim trgovačkim zakonom. Zonom A STT-a, koja je obuhvaćala današnje talijanske gradove Milje (Muggia), Trst, Dolinu (San Dorlago della Valle), Bazovicu (Basovizza), Zgonik (Sgonico), Nabrežinu (Aurisina) i Devin, upravljala je anglo-američka vojna uprava, a Zonom B STT-a, koja je obuhvaćala današnje hrvatske gradove Novigrad, Umag, Buje, Grožnjan i današnje slovenske gradove Piran, Sečovelje, Topolovec, Marezige, Dekane, Kopar i Izolu, upravljala je VUJA¹¹. Pod njezinom upravom djelovali su organi civilnih vlasti. Zona B STT-a ustrojiti će se kao zaseban teritorij poznat kao Istarsko okružje, s dva kotara – Buje i Kopar. U kotaru Kopar vlast su obnašali Slovenci, a u kotaru Buje Hrvati.¹²

U Zoni B Julijske krajine nedugo nakon ustanovljenja 1945. uvedena je zasebna valuta, tzv. jugo-lire, koje su u omjeru 1 : 1 zamijenile talijanske lire i njima se moglo kupovati isključivo u Zoni B. Iako su vlasti izjavile da bi se time trebalo smanjiti i na kraju iskorijeniti crno tržište i krijumčarenje, pravi razlog imao je mnogo dublje gospodarsko i političko značenje. Naime, tako se trebala izbjeći financijska ovisnost Zone B o talijanskim novčarskim institucijama u Zoni A.¹³ Primjena zasebnoga monetarnog sustava u Istri izazvala je negodovanje Talijana. Ljudi su se tomu protivili jer

⁸ Zona A bila je pod anglo-američkom upravom, a demarkacijska crta protezala se od talijansko-austrijske granice prema Tarvisiju (Trbižu), duž rijeke Soče prema Gorici i odande je u širokom luku zaobilazila Trst te je kod Milja ulazila u more. Zoni A pripala je još i Pula s užom okolicom. Ostatak teritorija Istre i Julijske krajine pripao je Zoni B, pod upravom VUJA-e. Usp. M. MIKOLIĆ, *n. dj.*, 370.

⁹ U dokumentima se može naći i naziv UJVO – Uprava jugoslavenske vojske.

¹⁰ Državni arhiv u Pazinu (dalje: DAP), Oblasni narodni odbor za Istru (dalje: ONOI), (1946.), kut. 1, Zapisnik sjednice IO. O.N.O.-a, O.N.O.I, tajništvo, Prosvjetnom odjelu, br. 18/1946, od 5. veljače 1946.

¹¹ D. DUKOVSKI, *Istra i Rijeka*, 7. zemljovid Zone A i B Slobodnog Teritorija Trsta.

¹² Odluku o osnivanju Istarskoga okružja sporazumno su donijeli Povjereništvo Pokrajinskoga narodnooslobodilačkog odbora za Slovensko primorje i Oblasni narodni odbor za Istru, ali po odobrenju Vojne uprave Jugoslavenske armije: “... Za područje kotara Kopar i Buje osniva se Istarsko okružje.” Prema članku 3. Odluke: “... na Istarski okružni narodni odbor prenose PPNNO i Oblasni NOO za Istru svu civilnu vlast, koja će biti vršena prema postojećim zakonskim propisima.” Ljubo BOBAN, “Granice Istre u programima hrvatskih političkih stranaka u drugom svjetskom ratu”, *Pazinski memorijal*, XXIII-XXIV, Pazin, 1995., 242.

¹³ D. DUKOVSKI, *Rat i mir istarski*, 178., 180.; D. ROGOZNICA, *n. dj.*, 130., 131.

se tim činom htjelo dati na znanje da se Istra želi odvojiti od Italije bez referenduma, a drugi razlog nezadovoljstva novom valutom bio je nemogućnost kupovanja potrepština izvan Zone B. "U Galižani ljepljeni su i bacani letci-protiv valute 'Gospodarske banke.'¹⁴ Vjerojatno je bila riječ o talijanskim građanima koji su bili protiv ujedinjenja Istre s Jugoslavijom. Moguće je da je i nemogućnost korištenja "jugo-lire" izvan Zone B utjecala na rast krijumčarenja i crnoga tržišta s obzirom na pomanjkanje osnovnih potrepština i namirnica u njoj. U Zoni B vlast su obnašali narodni odbori¹⁵. Naime, već nekoliko mjeseci prije kraja rata gradski narodnooslobodilački odbori (NOO) počeli su pripreme za preuzimanje vlasti da bi je bili spremni preuzeti odmah nakon oslobođenja određenih područja¹⁶. Problemi s kojima su se susretali bili su mnogobrojni, od neškolovanih kadrova i problema uspostavljanja ponovne proizvodnje, obnove kuća, opskrbe, trgovine i sl. do egoizma, bahatosti i nepotizma vladajućih struktura, što je značajno utjecalo na usporavanje obnove trgovine, ali i ostalih privrednih grana, a uz to su svojim ponašanjem odbijali od sebe i hrvatsko i talijansko stanovništvo, pa su veoma brzo izgubili njihovo povjerenje.

Da bi se počelo s obnovom, najprije su se morali osigurati osnovni životni uvjeti, tj. trebalo je osigurati egzistenciju stanovništva, pronaći način kako da se "najprije pomogne narodu sa hranom".¹⁷ Dakle, najprije je trebalo obnoviti opskrbu i trgovinu. Najveći problem bio je nedostatak hrane i organizacija opskrbe stanovništva osnovnim namirnicama jer neposredno nakon rata "skoro sve Općine i sela se nalaze bez hrane".¹⁸ Ništa bolje nije bilo ni sljedećih mjeseci. "Imamo mnoge poteškoće pitanje prehrane naroda jer nismo dobili ono količino hrane koju smo imali za primiti."¹⁹ U samom početku obnove sustava opskrba je bila ograničena i trebalo ju je pažljivo planirati i provoditi. Najprije je trebalo voditi računa o onima kojima je pomoć bila najpotrebnija, tj. utvrditi "kojima nije potrebna hrana(,) koji imaju kod kuće, koji možu da ju nabave na slobodnom tržištu". Te su se skupine trebale odreći hrane koja se izdavala narodu, tj. onima kojima je bila najpotrebnija. Prema arhivskoj građi, hrana se nije dijelila svakodnevno, nego kada bi se prikupile određene veće količine dostatne za više dana: "U koliko ima u NOF; hrane treba odmah odrediti onim najpotrebnijim jednu količinu kojoj bi bilo dostatna za 10

¹⁴ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Komanda Narodne Milicije za Istru pri Oblasnim NO Podlabin, Tajništvu i upravnom odjelu Oblasnog NO za Istru javnom tužitelju za Istru, br. 1515/III, od 16. studenog 1945. Riječ je o Gospodarskoj banci za Istru, Rijeku i Slovensko primorje, ustrojenoj u rujnu 1945. radi oživljavanja gospodarstva u Zoni B Julijske krajine. Usp. D. ROGOZNICA, *n. dj.*, 131.

¹⁵ Do sredine lipnja 1945. spominju se kao "narodnooslobodilački odbori".

¹⁶ M. MIKOLIĆ, *n. dj.*, 368.

¹⁷ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Izvještaj Oblasnog NOO za Istru, Odjel trgovine i opskrbe, br. 45, 4. svibnja 1945.

¹⁸ DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Oblasni NO, Izvještaji po Kotarskim narodnim odborima (dalje: KNO), Izvještaj KNO Labin, tajništvo, Oblasnom NO-u za Istru, br. 187/45, od 19. svibnja 1945.

¹⁹ DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Oblasni NO, Izvještaj, KNO Labin, tajništvo, Oblasnom NOO za Istru, br. 3513, od 14. rujna 1945.

dana”²⁰, a u nekim slučajevima “hrana narodu se [iz]vršava (dijeli, op. V. D.) po mogućnosti svakih 15 dana”.²¹ Uz kroničan nedostatak hrane, uzrok takvu načinu raspodjele nepotpuni su popisi onih koji primaju pomoć. Što se tiče popisa, po kotarevima su bili razaslani prijavni listovi koje su ispunjavali oni koji su trebali pomoć, a imali su pravo na nju. “Raspodjelilo se je hranu po nekih Mjesnima na potpuno, ali nismo uspjeli dati svima, tako da sada nam fali 300 kvintala hrane.”²² Ako su neki od onih koji su primali pomoć kod kuće imali npr. “brašno, mast, ulje itd.”, mogli su primiti samo “one artikle hrane koje nema kod kuće”. Odjel je imao još jedan zadatak, određivanje “obitelji kojima će se davati hrana besplatno”, pri čemu je trebalo imati “u vidu oni koji su naj više dali u borbi”.²³ Građa nam daje naslutiti da – koliko god su se pojedinci zalagali za pomoć najpotrebitijima – uvijek se uspijevaju ostvariti osobni interesi pojedinaca (u opskrbnom lancu prvenstvo se stjecalo prema političkim zaslugama, a tek onda imovinskom stanju). Ostaje pitanje tko je uz referenta određivao prioritetne potrebe. S obzirom na dokumentaciju, očito je bila riječ o osobnim interesima jer se nerijetko događalo da hranu ne dobiju svi ili da se dijelila onima kojima stvarno nije bila potrebna, a stvarno potrebiti ostali su bez sljedovanja. O takvim je nepravdama u rujnu 1945. na sjednici s tajnicima i predsjednicima mjesnih narodnih odbora kotara Labin govorio predsjednik Kotarskoga narodnog odbora Labin Viktor Blašković, posebno se osvrćući na “nedostatke u radu i nepravilnosti u izdavanja bonova za kupovanje robe i hrane, od strane Mjesnih N.O.-a. (...) više slučajeva imamo da su Mjesni Odbornici pustili na stranu naj siromašniji i izdali bonove nepotrebnom narodu”.²⁴ Tijekom šest mjeseci 1945., “ne računajući decembar stanovništvu je podijeljeno svega 9.430.000 kg hrane”. Vidljiv napredak možemo primijetiti u izvještaju za 1946., kada je u prvih sedam mjeseci podijeljeno “21.859.237 kg raznih živežnih namirnica”. U to nisu uračunate namirnice podijeljene rudarima rudnika Raše, koje je opskrbljivao Inspektorat Vojne uprave i paketi Uprave Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA*).²⁵

Za osiguranje živežnih namirnica, ali i revitalizaciju trgovine, bio je zadužen Odjel za trgovinu i opskrbu, koji je, kao i ostali odjeli, imao problema s nestručnim kadrovima. Nestručnost je razumljiva s obzirom na to da je nova vlast preuzela

²⁰ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Izvještaj Oblasnog NOO za Istru, Odjel trgovine i opskrbe, br. 45, 4. svibnja 1945.

²¹ DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Oblasni NO, Izvještaji po KNO, KNO Labin, tajništvo, izvještaj, Oblasnom N.O. za Istru, tajništvu, br. 1701/45, od 11. srpnja 1945., Labin.

²² DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Oblasni NO, Izvještaji po KNO, KNO Labin, Izvještaj sjednice, Javnom Tužiocu za Istru, br. 2924/25, od 19. kolovoza 1945.

²³ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Izvještaj Oblasnog NOO za Istru, Odjel trgovine i opskrbe, br. 45, 4. svibnja 1945.

²⁴ DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Oblasni NO, Izvještaji po KNO, KNO Labin, Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima Mjesnih N.O.-ima kotara Labina, Labin, od 12. rujna 1945.

²⁵ DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnik III oblasne skupštine, Prilog 1, od 9. i 10. srpnja 1946.

“vlast, bez stručnog kadra” budući da je, prema izjavama kotarskih vlasti, zatečeni kadar bio “protuudarni”.²⁶ Odjel za trgovinu i opskrbu organiziran je prema uputama Zemaljskoga antifašističkog vijeća narodnoga oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), odnosno Narodne vlade Hrvatske. “Zbog pomanjkanja stručnog osoblja u odjelu trgovine nije se moglo organizovati na predviđene odsjeke i pootsjeke.”²⁷ Među ostalim, nestručnost kadrova rezultat je netolerancije nositelja lokalnih i kotarskih vlasti prema školovanim ljudima i stručnjacima koji nisu bili u Narodnooslobodilačkom pokretu (NOP). Prema izvještaju pročelnika Odjela unutarnjih poslova, vidljivo je da su nosioci lokalnih vlasti uglavnom bili seljačkoga ili radničkoga podrijetla i neškolorani, ali istodobno time opravdava njihovu nekompetenciju za izvršavanje određenih dužnosti: “(...) ako imamo pred očima, da su to sve drugovi koji se do sada nisu bavili tim zadacima i koji nisu, kako bi se ono reklo po zanimanju činovnici, već su to sve drugovi borci iz naroda, u glavnom seljaci i radnici, koji se, kao i mi svi učimo u radu na izgradnji države, ali tu nemamo dovoljno prakse.”²⁸ Citat otkriva detalj nestručnosti i amaterizma u svim područjima, ali jednako je jasno izraženo mišljenje da bi oni koji su sudjelovali u NOP-u trebali imati prednost u zapošljavanju bez obzira na stručnost ili sposobnost. Uopće se ne spominje mogućnost zapošljavanja stvarno stručnih kadrova. Umjesto toga, raznim se izgovorima opravdavaju nestručnost i nesposobnost. Sve je to utjecalo na udaljavanje kotarskih vlasti od naroda, odnosno gubitak povjerenja.

Unatoč slablašnim pokušajima, uključivanje stručnjaka u pokretanje gospodarstva u načelu je propalo jer nositelji vlasti u kotarevima zbog vlastite bahatosti i egoizma nisu mogli dopustiti da ljudi koji nisu sudjelovali u NOP-u sada budu plaćeni bolje od njih ili da im budu nadređeni, iako su vodeći ljudi Oblasnoga narodnooslobodilačkog odbora (ONOO)²⁹ za Istru napominjali da se stručni kadrovi moraju zapošljavati jer se drugačije ne može voditi država niti obnoviti gospodarstvo, pa ni opskrba i trgovina. Nestručnost zaposlenih najviše se ističe u trgovini i opskrbi, a i ljudi su prema tom odjelu bili najkritičniji. Razlog kritičnosti leži u tome što je taj odjel regulirao životno važne djelatnosti. Ostali odjeli nisu bili toliko u dodiru sa stanovništvom, pa nisu bili toliko izvrnuti kritici, iako se iz dokumenata vidi da je nestručnost postojala svugdje i da gotovo svi odjeli zbog toga veoma sporo napreduju ili čak stagniraju. Upravo je nemogućnost da se nestručni kadrovi zamijene stručnima utjecala na spori

²⁶ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji po odjelima, Izvještaj o stanju unutrašnje uprave na području oblasti Istre, Izvještaj pročelnika Odjela unutarnjih poslova Oblasnog NO-a za Istru, br. 1715/45, od 5. kolovoza 1945.

²⁷ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji po odjelima, Referat “otsjeka” trgovine Oblasnog NOO za Istru, odjela trgovina i opskrbe, Labin, 4. kolovoza 1945.

²⁸ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji po odjelima, Izvještaj o stanju unutrašnje uprave na području oblasti Istre, Izvještaj pročelnika Odjela unutarnjih poslova Oblasnog NO-a za Istru, br. 1715/45, od 5. kolovoza 1945.

²⁹ Oblasni narodnooslobodilački odbor postojao je pod tim imenom do kolovoza 1945. godine. Nakon toga mijenja naziv u Oblasni narodni odbor.

razvoj obnove opskrbe i trgovine. Ignorirani ili otpušteni stručnjaci (većinom Talijani) odlazili su u Zonu A ili Italiju, a nestručni kadrovi svoju su nesposobnost nadomještali političkom podobnošću. Drugi ključni problem bio je što su vodeći ljudi iz ONOO-a donosili ispravne zaključke i davali točne direktive da bi se moglo što prije normalizirati stanje u Istri, a nositelji kotarskih vlasti te su direktive zanemarivali ili prilagođivali vlastitim vizijama izlaska iz krize, samovoljno provodeći radnje koje su njima bile u interesu ili su čak od toga imali osobnu korist. Iz govora tajnika ONOO-a za Istru Dušana Diminića na sjednici Oblasnoga narodnog odbora za Istru od 20. srpnja 1945. može se zaključiti da su oblasne vlasti bile svjesne tih problema, ali se oni zbog nesuradnje kotarskih vlasti nisu mogli riješiti: "(...) Ali jedno moramo imati na umu. Većina nas nije prošla nikakve škole. Nismo sposobni da organiziramo financije, industriju itd., a poznato nam je da se jedna država ne može izgraditi bez stručnih ljudi, koji su učili, koji su upoznati sa raznim strukama. Takve ljude trebamo, to moramo imati. Bez njih ne možemo. (...) Ne možemo vječito govoriti, da mi nismo učili i da za to ne znamo. Nama su potrebni stručnjaci, a ako netko i nije bio u borbi, a danas nam može koristiti, mi ga moramo upotrijebiti. (...) Mi moramo upotrijebiti i one koji su prije radili za okupatora. (...) Mi takve stručne ljude moramo znati upotrijebiti. Oni vrlo dobro znadu, da su nam potrebni, a ako ih mi ne ćemo znati upotrijebiti, oni će ići na drugo mjesto, i naći će si posla. (...) Oni su navikli na dobar postupak i naučeni su, da se njihovo znanje cijeni. Trebamo im stvoriti mogućnost, da dobro žive. (...) Mi ćemo ih čak bolje platiti, ako to bude potrebno. (...) Oni moraju vidjeti, da mi nismo divljaci, već da smo se borili za nešto novo i da se trudimo, da nešto ostvarimo, i mnogi će nam ljudi iskreno prići."³⁰

Problem nestručnih kadrova i nesposobnosti ostao je neriješen i nekoliko godina nakon završetka rata, o čemu svjedoče dokumenti iz 1947. godine: "(...) u naša kotarska poduzeća treba angažirati sposobne ljude koji se razumiju u trgovinu, nesektašiti pred onima čije je zanimanje već od ranije bila trgovina."³¹ Kotarske su vlasti svoju nestručnost i nemogućnost provedbe bilo kakvih mjera koje bi podigle kvalitetu opskrbe i trgovine branile tvrdnjom da "nismo mogli koristiti stručni kadar koji smo zatekli na području Istre a koji je uglavnom bio protuudarni."³² Branili su se i činjenicom da su u vrijeme fašističke vladavine u Istri istarski trgovci bili organizirani u "prinudno trgovačko udruženje" *Unione Provinciale dei Commerciali* (Pokrajinska unija trgovaca), koje, prema njihovu mišljenju, "(...) nije bilo pravi odraz Istarskih privrednika i nije služio svojoj svrsi da zaštićuje i unapređuje trgovinu u Istri, već je to bila politička fašistička organizacija, koja je davala razne

³⁰ DAP, ONOI, (1945.), kut. 20, Zapisnik sjednice, od 20. srpnja 1945., Labin.

³¹ DAP, ONOI, (1947.), kut. 1, Zapisnici Izvršnog odbora ONO-a; Zapisnik sjednice Izvršnog odbora ONO-a za Istru, 25. srpnja 1947.

³² DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji po odjelima, Izvještaj o stanju unutrašnje uprave na području oblasti Istre, Izvještaj pročelnika Odjela unutrašnjih poslova Oblasnog NOO-a za Istru, br. 1715/45, od 5. kolovoza 1945.

koncesije samo onima trgovcima koji su se osjećali fašistima”.³³ S druge strane, ljudi iz ONOO-a za Istru, koji su razumjeli ozbiljnost situacije, zauzimali su se za to da se sačuva “(...) čitav aparat dosadašnje vlasti koji se odnosi na prehranu tj. svu arhivu i njihova pravila u kojima se izdavala hrana te u jedno i personal koji je bijo tu namješten, u koliko n(i)je bil narodni neprijatelj”.³⁴ Može se pretpostaviti da ni Oblasnom narodnom odboru nije bilo po volji da ljudi koji su surađivali s okupatorom rade u državnim ustanovama, ali je bilo očito da je to jedan od najlakših načina ponovne uspostave opskrbe i trgovine. Među ostalim, oni koji su se bavili opskrbom i trgovinom u vrijeme fašizma, tj. bili su zaposleni u odjeljenjima zaduženim za nadzor i provedbu opskrbe i trgovine, nisu nužno i sami bili “tlačitelji” naroda, iako su morali biti učlanjeni u fašistički sindikat, jer je u njega morao biti učlanjen svatko tko je u vrijeme fašizma želio raditi u nekom poduzeću, posebice državnom. Moguće je da su neki i surađivali (dragovoljno ili pod prijetnjom) s njemačkim okupatorom, ali se isto tako može reći da su upravo nestručni (politički podobni) kadrovi iz redova onih koji su sudjelovali u NOP-u bili glavni i odgovorni krivci za mnoge promašaje, iako su za neuspjehe okrivljivali druge.

Da su se vlasti strogo držale zakona, neki bi kotarski odbornici zasigurno odgovarali pred sudom zbog sabotaže. Naime, Zakon o suzbijanju špekulacije i privredne sabotaže predviđao je da će se sabotažom smatrati “(...) svaka radnja, odnosno propuštanje radnje u cilju da se ometa, onemogućava ili dovodi u opasnost pravilno i brzo poslovanje privrednih i saobraćajnih preduzeća /radnja/ ili poljoprivrednih gazdinstava kao i sve ono što bi moglo ići na štetu interesa narodne privrede ili državne privredne politike”.³⁵

Cilj im, svakako, nije bio sabotirati gospodarstvo, ali su njihovi rezultati bili na razini sabotaže. Bilo je jasno da većina njih nije sposobna organizirati opskrbu u svojem kotaru, pa je ona često kasnila. Uz to zbog nemogućnosti organiziranja ubiranja poreza nisu mogli otkupljivati viškove, pa je trgovina patila, a zbog vlastitih interesa nisu dopuštali da te poslove obavljaju stručni pojedinci. “(...) nepravedno i krivo mišljenje o trgovcima, smatrajući iste nepotrebnim i suvišnim u trgovini, a samu trgovinu uzeli su u svoje ruke pojedini N.O.O.-i koji su zatvorili sve trgovine i tako trgovcima onemogućili svaki rad i kretanje”.³⁶

Privatni interesi koji su onemogućivali obnovu i napredak postojali su još od samoga kraja rata. Konkretni primjer možemo pronaći u kotarskim narodnim odborima koji su željeli preuzeti trgovinu u svoje ruke, sputavajući trgovce u obavljanju

³³ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaj po odjelima; Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO-a za Istru, odjela trgovine i opskrbe, Labin, 4. kolovoza 1945.

³⁴ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Izvještaj Oblasnog NOO za Istru, Odjel trgovine i opskrbe, br. 45, 4. svibnja 1945.

³⁵ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Zakon o suzbijanju špekulacije i privredne sabotaže.

³⁶ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, odjela trgovine i opskrbe, Labin, 4. kolovoza 1945.

njihove djelatnosti i preuzimajući njihov posao: "Osim toga primjećuje se, da su se kotarevi previše osamostalili i da često rade na svoju ruku."³⁷

Jedan od razloga zašto su kotarske vlasti preuzimale trgovinu na sebe bilo je i nepovjerenje stvoreno prema trgovcima tijekom rata. S vremenom se pokazalo da je to postao velik problem. Tako u jednom izvještaju stoji izjava predsjednika Oblasnoga narodnog odbora za Istru Antona Cerovca: "(...) Već se dugo vremena mučimo, da bi oživili trgovinu na teritoriju naše oblasti, jer je ista potpuno paralizirana. Tome su uglavnom krivi kotarski narodni odbori. Umjesto da poduzmu sve, kako bi oživila, oni je koče na svakom koraku."³⁸ Cerovac je naglasio da narodna vlast nije tu da se bavi trgovinom, nego da je nadgleda,³⁹ što je značilo da su narodne vlasti trebale samo kontrolirati rad stručnih ljuti, tj. trgovaca, a ne se i sami baviti trgovinom, za što nisu bili obučeni. Ipak, treba napomenuti da je to zaostatak iz ratnoga razdoblja koji su se pokušavali riješiti, ali, sudeći prema dokumentima, to nije bio lagan zadatak. Izlaz iz začaranoga kruga nesposobnosti obnove trgovine i opskrbe vidjeli su u davanju "većih sloboda kretanja i akcija" privatnim trgovcima "u svrhu nabavljanja razne trgovačke robe i stavljanja iste u promet". Primjerice, "dozvolilo se trgovcima vina i gostioničarima da mogu slobodno nabavljati vino i prodavati u svojim sjedištima."⁴⁰ Cerovac je uporno kritizirao rad kotarskih narodnih odbora, zalažući se za veće slobode trgovaca i pokušavajući ukloniti sumnju da su svi trgovci špijuni, saboteri i sl. "(...) Tokom borbe stvorilo se mišljenje, da su svi trgovci špekulanti i lopovi. Čim jedan trgovac ode na teren da nešto kupi, već postoji opasnost, da bude u[h]apšen, jer se smatra, da je svako, ko trguje, narodni neprijatelj."⁴¹ Još u veljači 1946. situacija je bila slična, pa je Cerovac u suradnji s ostalim članovima Izvršnoga odbora Oblasnoga narodnog odbora za Istru dogovorio da se Odjel za trgovinu i opskrbu mora ozbiljnije pozabaviti oživljavanjem malih trgovaca. "Činjenica je da smo dosadašnjim našim radom gotovo potpuno onemogućili malog trgovca, i od toga trpimo štetu..."⁴² Cerovac je, kao i vodstvo Oblasnoga narodnog odbora, shvaćao da tajna obnove trgovine leži u oživljavanju djelatnosti malih trgovaca, pa se na sjednici za to i zalagao tako da je Odjelu trgovine i opskrbe dao u zadatak "(...) pozabaviti će se pitanjem oživljavanja malih trgovaca."⁴³ Oživljavanje je trebalo ostvariti

³⁷ DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnik sjednice IO ONO-a, ONOI, tajništvo, Prosvjetnom odjelu, br. 18/1946, od 5. veljače 1946.

³⁸ DAP, ONOI, (1945.), kut. 20, Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a, od 20. srpnja 1945., Labin.

³⁹ D. DUKOVSKI, *Rat i mir istarski*, 180.

⁴⁰ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Referat odsjeka trgovine Oblasnog NO-a za Istru, odjela trgovine i opskrbe, Labin, 4. kolovoza 1945.

⁴¹ DAP, ONOI, (1945.), kut. 20, Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a, od 20. srpnja 1945., Labin.

⁴² DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnici Izvršnoga odbora ONO-a; Zapisnik sjednice Izvršnoga odbora ONO-a za Istru, 15. veljače 1946.

⁴³ DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnik sjednice IO ONO-a, ONOI, tajništvo, Prosvjetnom odjelu, od 15. veljače 1946.

tako da narodni odbori malim trgovcima daju racionalizirane namirnice, koje bi oni mogli prodavati. Bilo je nužno malim trgovcima podijeliti namirnice za prodaju jer od uspostave zonske podjele Istre oni više nisu mogli sami nabavljati robu, s obzirom na to da su je prije nabavljali u Trstu. Uz to, za oživljavanje malih trgovaca trebalo je stvoriti konstantan pritisak na kotarske vlasti da bi se malim trgovcima uopće mogao omogućiti ikakav rad.⁴⁴ Pod kontrolu Odjela trgovine i opskrbe potpale su konfiscirane trgovine koje još nisu bile predane zadrugama te je tako trebalo izići “u susret i malim trgovcima”.⁴⁵ Osim što je time trebalo ojačati male trgovce i pomoći im, ta je mjera trebala poslužiti i kao neka vrsta ograničenja vlasti kotareva koji su se “previše osamostalili i da često rade na svoju ruku”.⁴⁶ Za oživljavanje trgovine također je veoma važno bilo uvesti slobodnu trgovinu, tj. na tržištu su trebale vladati slobodne cijene. “(...) Što se tiče pitanja cijena, mi smo objavili, da cijene trebaju biti slobodne, da se nikako ne propisuju sa strane kotarskih odbora.”⁴⁷

Fiksne cijene vrijedile su samo za robu koju su vlasti dobivale od UNRRA-e. Slobodne cijene bile su potrebne da bi roba uopće došla na tržište. Iako su vlasti stalno naglašavale da štite interese siromašnih, naposljetku su morale popustiti i dopustiti slobodno oblikovanje cijena da bi nakon određenog vremena stabilizacije trgovine mogle određivati cijene po svojem nahođenju. Također su bile svjesne mogućnosti gospodarskoga kriminala, ali u trenucima kada je bilo važnije obnoviti trgovinu, špekulanti nisu bili u prvom planu.⁴⁸

Već godinu poslije, u rujnu 1946., izvještaji sa sjednica Oblasnoga narodnog odbora daju nam uvid u djelatnost špekulanata, krijumčara i krupnih privatnika koji su iskoristili slobodno utvrđivanje cijena i počeli prodavati robu po veoma visokim, nerealnim cijenama. Vlasti očito nisu računale na tako brzu uspostavu crnoga tržišta, koje, čini se, nije nikada ni zamrlo, s obzirom na to da je postojalo cijelo vrijeme talijanske vladavine, ali i prije. “(...) Ono malo robe što je bilo na tržištu počeli su hvatati špekulanti i šverceri, nabijati cijene i pljačkati narod. Oblasni N.O. postavio je odmah zbog toga svoj vlastiti trgovački aparat da bi spriječio pljačku naroda i da bi oskudne proizvode doturio narodu i tako osigurao njegovu opskrbu. Krupni privatni trgovački aparat pokušao je odmah po oslobodjenju da koristi još kaotičnu privr. situaciju i da zadrži dominantne pozicije u privredi kako je to ranije imao. (...) slobodno određivanje cijena, drugim riječima omogućavanje široke i nezaštićenje pljačke, srednjeg i sitnog kapitala nad izgladnjelim i postradalim radnim narodom.”⁴⁹ Mali trgovci, ali i trgovačke radnje općenito, prema nekim podacima

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnik sjednice IO ONO-a, ONOI, tajništvo, Prosvjetnom odjelu, br. 18/1946, od 5. veljače 1946.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ DAP, ONOI, (1945.), kut. 20, Zapisnik sjednice sa tajnicima i predsjednicima kotarskih i gradskih NOO-a, od 20. srpnja 1945., Labin.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnik IV oblasne narodne skupštine, Oblasni Narodni Odbor za Istru, tajništvo, br. 973/46, od 30. rujna 1946., Labin.

ONOO-a za Istru, zapošljavali su 6% ukupnoga broja stanovnika⁵⁰. Iz tog postotka možemo vidjeti da to nije bila zanemariva brojka jer bi se uspostavom, tj. obnovom trgovine i ostalih uslužnih djelatnosti riješilo egzistencijalno pitanje gotovo trećine stanovništva, ako uzmemo u obzir da je svaki zaposlenik uzdržavao obitelj ili doprinosio obiteljskomu budžetu. Time bi se automatski rasteretio socijalni odjel jer bi se određeni resursi mogli ulagati u druge odjele, koji bi mogli zapošljavati ljude, te bi se tako riješila velika nezaposlenost i društvena kriza. Prema toj je tezi razumljivo zašto je osim za potrebe opskrbe bilo važno ponovno uspostaviti trgovačke radnje i oživjeti rad malih trgovaca. Ali taj je zadatak bio veoma težak s obzirom na to da se kotarski narodni odbori nisu željeli odreći monopola na trgovinu i opskrbu iz privatnih razloga, tj. vidjeli su mogućnost zarade i bogaćenja na račun malih trgovaca, što je dodatno usporavalo razvoj trgovine. Bahatost i nepotizam kotarskih vlasti izazivali su negodovanje i odbojnost stanovništva, a oblasne su vlasti upravo to željele izbjeći, stalno naglašavajući da se bore protiv toga.

Nepotizam je bio jedan od većih problema kotarskih oblasti, posebice u zapošljavanju demobiliziranih boraca. Nekontrolirano i neumjereno zapošljavanje ratnih veterana, posebice bližih i daljih rođaka, ubrzo je dovelo do glomaznosti aparata, što je neizbježno vodilo birokratizaciji, a birokratizacija do nemogućnosti efikasnog funkcioniranja. "(...) Ustanovili smo, a i sami ste vidjeli, da je aparat, naročito kotarski, postao tako glomazan, da radi toga ne može da radi. Upravo u glomaznosti aparata leži razlog, što se sve više i više taj aparat birokratizira."⁵¹

U dokumentima nisam naišao na podatak da je netko iz redova kotarskih ili oblasnih vlasti zbog takva djelovanja ikad sudski procesuiran, a protiv ostalih su se redovito vodili procesi zbog djelovanja "protiv interesa naroda".

Na oživljavanje trgovine velik su utjecaj imali sajmovi. Iako su u početku bili "skromni zbog pomanjkanja robe", ipak su bili pozitivan korak u obnovi trgovine. Unatoč tomu što je nedostajalo raznovrsne robe, bili su veoma važni za trgovinu stokom.⁵²

Stanje u gospodarstvu počelo se pomalo pomicati nabolje kada je Oblasna narodna skupština 26. studenoga 1946. donijela odluku kojom je započela agrarna reforma. Ta je reforma u prvom redu poništila sve kolonatske odnose i dražbe seljačkih imanja od 1. siječnja 1919. pa kroz cijelo razdoblje vladavine Italije.⁵³ Na razini Jugoslavije donesena je Odluka o ukidanju svih pravnih propisa donesenih od strane okupatorskih snaga još tijekom 1945., a uz nju su doneseni i Zakon o postupanju s imovinom koju su vlasnici morali napustiti u toku okupacije i imovinom

⁵⁰ Prema podacima Oblasnoga narodnog odbora za Istru, na području Zone B bilo je ukupno 4238 trgovačkih radnji: 70 novčarskih zavoda (filijala banaka) i osiguravajućih društva, 429 veletrgovina, 2807 trgovina na malo, 901 gostionica, hotela i svratišta i 31 razno poduzeće. DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, odjela trgovine i opskrbe, Labin, 4. kolovoza 1945.

⁵¹ DAP, ONOI, (1945.), kut. 20, Zapisnik sjednice, od 20. srpnja 1945., Labin.

⁵² D. DUKOVSKI, *Rat i mir istarski*, 180.

⁵³ *Isto*, 187.

koja im je oduzeta od strane okupatora i njihovih pomagača, Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije, Zakon o državnim poljoprivrednim dobrima i Zakon o reviziji dodjeljivanja zemlje kolonistima i agrarnim interesima u Makedoniji i Kosovsko-metohijskoj oblasti. Osim tih zakona važno je i Rješenje ministra unutarnjih poslova o zabrani prodaje, kupovine i zaduživanja poljoprivrednih zemljišta, šuma, poljoprivrednih zgrada i objekata.⁵⁴ Agrarna reforma bila je osmišljena da bi se zemlja dala onima koji će je obrađivati (seljacima) te da bi se okuprio državni zemljišni sektor. Veleposjednicima je oduzeta zemlja, tj. dio koji je proglašen viškom, i dodjeljivala se seljacima na obradu. Time je bezemljašima trebalo omogućiti da proizvode i tako doprinose obnovi istarskoga gospodarstva. Treba napomenuti da je i to bila jedna od ideja koja je trebala pokazati da Istra može prehranjivati samu sebe, ali je očito da je bila nerealna i neizvediva. Unatoč tomu, možemo reći da je reforma bila uspješna s obzirom na to da je osigurala egzistenciju velikom broju donedavnih kolona, ali i siromašnim seljacima. Oslobođeni svih dugova, s dodijeljenom zemljom i kućama za stanovanje, seljaci su mogli početi razvijati svoja gospodarstva i tako doprinosti općemu razvoju i obnovi istarskoga gospodarstva. Ipak, država nije željela dopustiti pretjerano materijalno bogaćenje seljaka, pa je poduzela niz mjera koje su seljaka tjerale u grad, u tvornice, a one koji su ostali pokušavali su prisiliti da se učlane u zadruga. Bio je to način lakše kontrole seljaka. Zadruga su otkupljivale viškove, ali po mnogo nižim cijenama, pa su se seljaci uglavnom vraćali prirodnoj privredi.⁵⁵

Što se tiče same organizacije, iz dokumenata je vidljivo da su imali viziju kako bi to trebalo izgledati, ali je sama provedba bila slaba. U jednom od izvještaja iz 1945. stoji: "(...) gdje još to nije učinjeno odjel trgovine i opskrbe, u koga treba da udju pored Pročelnika Referent i još potreban broj članova[.] Ujedno treba sastaviti savjetodavni odbor u koga treba da udje iz svake općine po jedan drug koji dobro poznaje prilike naroda (...)"⁵⁶

Usporenosti ponovne uspostave gospodarske ravnoteže i postizanja zadovoljavajuće stope razvoja doprinosili su i lažni izvještaji narodne vlasti u Istri, koja je propagirala stajalište da je Istra sama sebi gospodarski dovoljna, tj. da se može sama prehraniti. Jedan od razloga za to želja je da se stvori uvjerenje o gospodarskoj opravdanosti priključenja Istre Jugoslaviji jer, kako je jednom prilikom rečeno: "(...) Za Istru je najvažniji politički problem, tj. borba za priključenje Jugoslaviji, i to ne smijemo nikada izgubiti iz vida."⁵⁷

Istodobno s pokušajima narodnih vlasti da obnove opskrbu i trgovinu, ali i poprave gospodarsko stanje općenito, razvijalo se i crno tržište i krijumčarenje, koji

⁵⁴ M. MATICKA, *Agrarna reforma i kolonizacija*, 46.

⁵⁵ D. DUKOVSKI, *Rat i mir istarski*, 187.-190.

⁵⁶ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Izvještaj Oblasnog NOO za Istru, Odjel trgovine i opskrbe, br. 45, 4. svibnja 1945.

⁵⁷ DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnik sjednice IO ONO-a, ONOI, tajništvo, Prosvjetnom odjelu, br. 18/1946, od 5. veljače 1946.

su izravno povezani s trgovinom i opskrbom, tj. sa siromašnim tržištem, a to znači da su se narodne vlasti morale boriti protiv toga. O tome raspravlja Anton Cerovac, sada već bivši predsjednik Oblasnoga narodnog odbora za Istru u svojstvu člana njegova Izvršnoga odbora: "(...) Šverc je razumljiva pojava, robe nemamo, pa svako nastoji da se opskrbi kako može (...)."58

Prema izjavama vodećih ljudi koji su tada bili na vlasti u Istri, borba na gospodarskom polju do priključenja Jugoslaviji bila je "sekundarne naravi".59 Crno tržište, krijumčare i preprodavače možemo uvrstiti na popis nepogodnosti koje su doprinijele nedostatku namirnica i usporavanju obnove trgovine i opskrbe. Naime, neposredno nakon kraja rata, uslijed opće neimaštine, razni krijumčari i preprodavači iskoristavali su priliku i "ono malo robe što je bilo na tržištu počeli su... nabijati cijene i pljačkati narod".60

Unatoč osudama vlasti, crno je tržište bilo veoma pogodno za brzu i laku zaradu i stoga iznimno primamljivo ljudima na rubu gladi i egzistencije, ali i avanturistima i osobama željnim bogaćenja. S druge strane, sudjelovanje u aktivnostima crnoga tržišta, krijumčarenju i preprodaji robe, bilo je veoma riskantno. Već u travnju 1945. u Jugoslaviji, pa tako i u Istri, na snagu je stupio Zakon o suzbijanju špekulacije i privredne sabotaže. "Kao nedopuštena spekulacija smatraće se svaka privredna djelatnost koja ima za cilj da se iskorišćavanjem vanrednih prilika nastalih uslijed ratnog stanja i posljedica fašističke okupacije postigne nerazmjerna imovinska korist na štetu narodnih interesa."61 Da je takav zakon bio itekako potreban svjedoči i izvještaj Kotarskoga narodnog odbora Labin od 19. svibnja 1945., u kojem stoji: "(...) Sprečava se kriminala i šverca i vodi se kontrola propusnica. Postavljena je narodna straža..."62 Prema tome je očito da je krijumčarenje postojalo i mnogo prije oslobođenja Istre i da su se ljudi samo nastavili baviti time jer je zarada bila veoma dobra, a to je bio i još jedan način kako preživjeti i opskrbiti se potrebnim namirnicama. Usprkos donesenom zakonu, koji je obuhvaćao sve kategorije do tada poznatih radnji sabotaže i špekulacije, ljudi su ipak riskirali. Treba napomenuti da su se kazne protezale od novčanih do smrtnih, ali u izvještajima nisam naišao ni na jedan optužni prijedlog ili rješenje o naplati kazne. Prema policijskim izvještajima za studeni i prosinac 1945., možemo primijetiti da je policija doista nastojala provoditi zakon. U njima uglavnom nailazim na podatke o zapljenama zbog prijevoza "robe preko dopuštenih količina bez dozvole nadležne vlasti"63. Riječ je uglavnom o prehrambenim artiklima kojih kronično nedostaje, kao što su ulje, sol, brašno i kava, ali i o onima kojih je bilo, po-

58 *Isto.*

59 *Isto.*

60 DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnik IV. Oblasne Narodne Skupštine, tajništvo, br. 9773/46, od 18. rujna 1946., Podlabin.

61 DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Zakon o suzbijanju špekulacije i privredne sabotaže.

62 DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Oblasni NO, Izvještaji po KNO, Izvještaj KNO Labin, tajništvo, Oblasnom N.O.-u za Istru, br. 187/45, od 19. svibnja 1945.

63 DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Zakon o suzbijanju špekulacije i privredne sabotaže.

gotovo na selu: slanini, krumpiru, repi, rakiji i dr.⁶⁴ Da bi se spriječile preprodaje i razne malverzacije, posebno onima koji su imali ulje ili mast, ali i ostalima, “postavilo se pažnju na rešanje potrošačke knjižice”.⁶⁵ Sve su to bili pojedinačni slučajevi, što nam govori da se radi o seljacima koji su vjerojatno pokušavali prodati ili zamijeniti viškove koje su uzgojili na svojoj zemlji. Jedan od razloga pljenidbe je sumnja na preprodaju, koja je bila zabranjena zakonom, a drugi bi mogao biti odluka kotarskih i oblasnih narodnih odbora da se svi viškovi doniraju i raspodijele onima kojima je najpotrebnije. Još jedan od mogućih razloga tako širokoga spektra krijumčarene robe i velike frekvencije prometa robe na crnom tržištu nedostatak je policijskih snaga, na što upućuje i upozorava Kotarski narodni odbor Labin u izvještaju sa svoje sjednice: “(...) najveća poteškoća u kojoj se nalazimo je riješavanje zadaće Narodne Straže, jer nemamo dovoljno snagu. Ima više ustanova gdje su zapošljene Nar. Mil. i uzrok toga ne možemo lično kontrolirati kretanje pučanstva (...)”.⁶⁶ Sličan problem postojao je i na zapadnoj obali Istre jer, kako saznajemo od predstavnika kotara Umag koji je govorio na II. kotarskoj skupštini u Bujama, održanoj u lipnju 1946., “Narodna Milicija ne vrši noćnu dužnost uz obalu, tako da se pojavljuju čamci koji vrše šverc jer nema kontrole”.⁶⁷ Iako su pljenidbe živežnih namirnica bile svakodnevne, ipak nisu bile količinski značajne (osim pojedinih slučajeva zapljene krumpira)⁶⁸ niti su previše brinule vlast, tj. spadale su u tzv. sitnu špekulaciju, koja se nastojala riješiti administrativno i uglavnom se tolerirala jer “se na taj način narod opskrbljuje nekim neophodno potrebnim artiklima”.⁶⁹ Osim toga, vlast je smatrala da treba stati na kraj velikim krijumčarima, tj. da se protiv “većih špekulanata treba boriti oštro i nemilosrdno”.⁷⁰ Zapljene cigareta, cigara i duhana događaju se svakodnevno, kao i ostalih dobara, s jednom razlikom, a to je da se uglavnom radilo o većim količinama, pa možemo posumnjati na tzv. krupnu špekulaciju. Primjerice: “(...) kontrola autobusa zaplijenila je 2 kufera duhana oko 10 kilograma”⁷¹; “zaplijenjeno je 10.000 kutija cigareta ‘Učka’ i

⁶⁴ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Komanda Narodne Milicije za Istru pri Oblasnim NO Podlabin, Tajništvu i upravnom odjelu Oblasnog NO za Istru javnom tužitelju za Istru, dnevni izvještaji.

⁶⁵ DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Oblasni NO, izvještaji po kotarevima, Izvještaj, KNO Labin, Tajništvo, Tajništvu N.O.-a za Istru i Javnom tužiocu za Istru, br. 5373, od 30. studenoga 1945.

⁶⁶ DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Oblasni NO, Izvještaj, KNO Labin, Tajništvo, Oblasnom NOO za Istru, br. 3513, od 14. rujna 1945.

⁶⁷ DAP, KNO Buje, (1946.), kut. 6, Zapisnici, Zapisnik II. Kotarske skupštine u Bujama, od 23. lipnja 1946., Buje.

⁶⁸ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Komanda Narodne Milicije za Istru pri Oblasnim NO Podlabin, Tajništvu i upravnom odjelu Oblasnog NO za Istru javnom tužitelju za Istru.

⁶⁹ DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnici IO ONO-a, Zapisnik sjednice Izvršnog odbora Obl. NO-a za Istru, od 1. veljače 1946.

⁷⁰ *Isto.*

⁷¹ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Komanda Narodne Milicije za Istru pri Oblasnim NO Podlabin, Tajništvu i upravnom odjelu Oblasnog NO za Istru javnom tužitelju za Istru, br. 1571/III, od 19. studenoga 1945.

‘Partizan’⁷²; ‘zaplijenjeno 10.000 raznih cigareta i 1200 cigara, uhapšen S.I. u Rasporu sa 4000 cigareta, stanica Fažana uhapsila B.T. iz Vodnjana, sa 758 kutija raznih cigareta, zaplijenila od C.J. iz Bala 562 kut. cigareta, uhapšen sa 187 k. cigareta’⁷³; ‘zaplijenjeno u Jordanima i Matuljima 300.000 komada cigareta, na autobusu Rijeka-Labin zaplijenjeno je 20 Kg. duvana, zaplijenjeno je 10.000 kutija cigareta (...)’⁷⁴ Nepoznato mi je odakle su krijumčari dobavljali cigarete s obzirom na to da je riječ o cigaretama marke ‘Roma’, ‘Dalmacija’, ‘EM’, ‘Učka’, ‘Crvena Zvezda’, ‘Nacional’, ‘Partizan’ i dr. Prema nazivima možemo pretpostaviti da su krijumčarene cigarete dolazile s područja Jugoslavije i Italije, ali sa sigurnošću možemo tvrditi da su se duhanski proizvodi krijumčarili s područja Istre, Zone B Julijske krajine prema ‘Trstu i dalje’⁷⁵. Što se tiče duhana, država je, kao i danas, imala monopol na uzgoj i prodaju duhana, a i određivala je njegove cijene⁷⁶. Prodaju duhana pokušali su kontrolirati uvođenjem ‘kontrol[e] na isti duhan’, tj. ‘preko bonova’ koje je potrošačima trebao izdavati Odjel trgovine i opskrbe⁷⁷. Prije uvođenja bonova postojali su popisi prijavljenih pušača, a svaki je kotar morao imati trgovca koji bi mogao zakupiti određenu količinu duhana ovisno o broju prijavljenih pušača. Taj bi duhan on mogao raspodijeliti određenim trafikama za prodaju. Da bi se olakšala distribucija duhana po kotarevima, ‘organizirali smo Oblasne Magazine u Pazinu, Poreču i Labinu’⁷⁸. S obzirom na državni monopol na uzgoj i prodaju duhana, samostalna i nekontrolirana sadnja, uzgajanje i prodavanje duhanskih proizvoda bili su zabranjeni. Ali, prema policijskim izvještajima iz studenoga i prosinca 1945., s obzirom na velike i česte zapljene, možemo zaključiti da su stanovnici Istre ipak ilegalno uzgajali duhan. Samo ta dva mjeseca bilo je više od 140 zapljena određenih (ne velikih) količina duhana i duhanskih proizvoda.⁷⁹ Čini mi se da su cigarete s markom bile namijenjene lokal-

⁷² DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Komanda Narodne Milicije za Istru pri Oblasnim NO Podlabin, Tajništvu i upravnom odjelu Oblasnog NO za Istru javnom tužitelju za Istru, br. 1614/III, od 22. studenoga 1945.

⁷³ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Komanda Narodne Milicije za Istru pri Oblasnim NO Podlabin, Tajništvu i upravnom odjelu Oblasnog NO za Istru javnom tužitelju za Istru, br. 1871/III, od 27. studenoga 1945.

⁷⁴ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Komanda Narodne Milicije za Istru pri Oblasnim NO Podlabin, Tajništvu i upravnom odjelu Oblasnog NO za Istru javnom tužitelju za Istru, br. 1675/III, od 4. prosinca 1945.

⁷⁵ DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Izvještaji Oblasnog NO za Istru, Izvještaj, KNO Labin, tajništvo, tajništvu Oblasnog NO-a za Istru i Javnom tužiocu za Istru, br. 5373, od 30. studenoga 1945.

⁷⁶ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaj po odjelima; Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, odjela trgovine i opskrbe, Labin, 4. kolovoza 1945.

⁷⁷ DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Izvještaji Oblasnog NO za Istru, Izvještaj, KNO Labin, tajništvo, tajništvu Oblasnog NO-a za Istru i Javnom tužiocu za Istru, br. 5373, od 30. studenoga 1945.

⁷⁸ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaj po odjelima; Referat odsjeka trgovine Oblasnog NOO za Istru, odjela trgovine i opskrbe, Labin, 4. kolovoza 1945.

⁷⁹ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Komanda Narodne Milicije za Istru pri Oblasnim NO Podlabin, Tajništvu i upravnom odjelu Oblasnog NO za Istru javnom tužitelju za Istru, dnevni izvještaji.

nom tržištu i krijumčarile su se iz Zone A, a domaći duhan i cigarete iz kućne radinosti u Zonu A. Do tog sam zaključka došao na temelju arhivske građe (policijskih izvještaja): "(...) patrola je zaplijenila, pri pretresu auta Crvenog Krsta iz Pule, 130 kutija cigareta 'Crvena Zvezda' i 15 paketa duvana 'Dalmacija'; "kojoj je zaplijenjeno 27 kutija cigareta što je nosila u Trst"; "zaplijenjeno je 17 kutija cigareta koje je nosila u Trst"; "zaplijenjeno je 11 kutija cigareta koje je nosila u Pulu".⁸⁰ Osim dnevnih, postoje i izvještaji sa sjednica kotarskih narodnih odbora, a u jednom od njih stoji: "Ovi dani se je opazilo da iz našega terena (područje Labinštine) se šverca duvan u Trst i dalje."⁸¹ Iako je postojao zakon o sprečavanju krijumčarenja i malverzacija koji se odnosio na cijelu Jugoslaviju, pa i na Istru (Zonu B Julijske krajine), te unatoč svakodnevnim zapljenama u Istri, to nije bio najveći problem, tj. njegovo rješavanje nije bilo prioritet. Vodstvo u Istri bilo je itekako svjesno da krijumčarenje postoji, ali gospodarska su pitanja tada bila sekundarna. Smatrali su da najprije treba riješiti politička pitanja, a tek onda početi rješavati gospodarska. Narodna je vlast znala da je izoliranost Istre, tj. podijeljenost na dvije zone, veoma pogodna za krijumčarske aktivnosti, koje se nisu mogle spriječiti administrativno, a i nedostajalo im je ljudi na terenu. Veći su im problem bile krupne prijevare: "(...) Mi smo u specijalnom položaju određani demarkacionom linijom od naših centara Pule i Trsta, što daje velike mogućnosti sitnoj špekulaciji, koju administrativnim putem ne ćemo moći riješiti. Mi se jasno moramo boriti protiv krupne špekulacije, a sitna je špekulacija manje važnosti naročito obzirom na to, što se na taj način narod opskrbljuje nekim neophodno potrebnim artiklima. Protiv većih špekulanata treba se boriti oštro i nemilosrdno, dok s[i]tnu špekulaciju treba da nastojimo sami riješiti s [e]konomskim putem. (...)"⁸²

Zaključak

Odvojenost Istre od Jugoslavije i podjela na Zonu A i Zonu B imale su veoma važan utjecaj na oporavak trgovine i opskrbe na tom teritoriju neposredno nakon kraja rata i sljedećih godina. Veliki problem u ponovnoj uspostavi opskrbe i trgovine bili su nestručni kadrovi, koji su na ta mjesta postavljeni po zaslugama, a ne kvalifikacijama. S vremenom su ti kadrovi dostigli određene funkcije u kotarskim narodnim odborima te počeli djelovati na svoju ruku, preuzimati trgovinu i onemogućivati trgovce da obavljaju svoj posao. Njihova bahatost, nepotizam i zapošljavanje po zaslugama samo su ih još više odvojili od naroda. Opskrba je kasnila, a trgovina gotovo zamrla. Osim toga, nemogućnost odlaska u Trst po namirnice

⁸⁰ DAP, ONOI, (1945.), kut. 9, Izvještaji ONO-a; Komanda Narodne Milicije za Istru pri Oblasnim NO Podlabin, Tajništvu i upravnom odjelu Oblasnog NO za Istru javnom tužitelju za Istru, br. 1614/III, od 22. studenoga 1945.

⁸¹ DAP, ONOI, (1945.), kut. 10, Izvještaji Oblasnog NO za Istru, Izvještaj, KNO Labin, tajništvo, tajništvu Oblasnog NO-u za Istru i Javnom tužiocu za Istru, br. 5373, od 30. studenoga 1945.

⁸² DAP, ONOI, (1946.), kut. 1, Zapisnici IO ONO-a, Zapisnik sjednice Izvršnog odbora Obl. NO-a za Istru, od 1. veljače 1946.

također je utjecala na propadanje trgovina. Iako su se vodeći ljudi u Oblasnom narodnom odboru za Istru trudili popraviti situaciju, to je bilo praktički nemoguće bez suradnje kotarskih narodnih odbora. Oblasni narodni odbori shvaćali su potrebu oživljavanja sitnoga poduzetništva i poduzimali niz mjera da bi to ostvarili, ali kako to nije bilo u interesu kotarskih vlasti, oživljavanje je teklo veoma sporo. Kotarskim narodnim odborima nije bilo u interesu napustiti trgovinu i opskrbu jer je to bila njihova prilika za bogaćenje, tj. pojedinci su vidjeli priliku da djeluju na svoju ruku i za svoje interese. Ako se i nisu bogatili, onda su zapošljavali rodbinu ili prijatelje "po zaslugama", što je bilo jako štetno za istarsku trgovinu i gospodarstvo općenito. Opća neimaština i udaljavanje vlasti od naroda doveli su do procvata crnoga tržišta. Kada mu to vlasti nisu mogle omogućiti, stanovništvo se samo pobrinulo za sebe. Razmjenom ili prodajom viškova uspijevali su si osigurati egzistenciju. Najunosnije je bilo krijumčariti i preprodavati cigarete i duhanske proizvode jer je država imala monopol na to, pa je tim proizvodima na crnom tržištu cijena bila vjerojatno viša nego za proizvode koji nisu bili od državnoga interesa.

Realno gledano, Oblasni narodni odbor za Istru nije mogao zadovoljavajuće riješiti problem opskrbe i trgovine zbog nekoliko razloga. Prvi je politička indoktriniranost komunističkom ideologijom, koja nije dopuštala privatno vlasništvo, ali ni bogaćenje, usprotivivši se zakonima slobodnoga tržišta. Drugi je neriješeno političko-pravno pitanje Istre, a treći, ali ne i manje važan razlog, jest što su kotarski narodni odbori nedosljedno provodili planove za obnovu opskrbe i trgovine.

SUMMARY

PROBLEMS OF SUPPLY AND TRADING IN THE ZONE B OF VENEZIA GIULIA IN ISTRIA FROM 1945 TO 1947

The author deals with the economic and social history of Istria in the immediate post-war period from 1945 to 1947, that is with some problems of supply and trading in the area of the Venezia Giulia Zone B in Istria, which he studied through archival sources of funds belonging to the District National Committee for Istria and the National Committee of Buje District for the period from 1945 to 1947, of the State Archive in Pazin. The archives were very interesting and written in an unusual combination of Cakavian dialect, Croatian, Serbian and Italian language, and they quite vividly depicted the status of the Istrian economy and social mentality of that period. Probably the biggest problem in the attempt to restore trading and supply, as well as the oversight of those activities besides the already existing social and political crisis, were incompetent but politically and socially eligible personnel who were placed on their duties on „the merits“ of friendly and family relations. In addition to unqualified personnel, there was also an arbitrariness problem of District National Committees which had no interest in reviving small businesses, since some individuals saw their own opportunity to work in their self-interest. Along with the problems of trade and supply, the first post-war contours of the criminal underground and the formation of the black market also appeared. Given the fact that the new government could not, without difficulties, provide basic living conditions, the people „took care“ for it on their own. Even though it was forbidden, they ensured their daily existence by the exchange or selling of the surplus. The most profitable, but also the most risky job was smuggling and reselling of tobacco products, so the whole families and sometimes even the rural communities were engaged in that business.

Key words: History of Istria from 1945 to 1947, Trading, Smuggling, Black market